

socialisation (dynamika socjalizacji, społecznego przystosowania), *dynamique de socialité* (dynamika aktywności społecznej), *matrice affective* (matryca uczuciowa), *bulle créatrice* (pełnia twórcza).

Jeżeli chodzi o paradygmat *holanthropique* (ujmujący istotę ludzką w sposób holistyczny) pojawia się on w książce w formie szkicu, projektu. Meyer stwierdza, że narodziny tego paradygmatu są, być może, przedwcześnie, przedstawia jednak model strukturofunkcjonalny oraz model somatodynamiczny dotyczący funkcjonowania terapeuty i pacjenta w leczeniu autyzmu i charakteropatii, a także proponuje ogólną nozologię.

Praktyka *holanthropique* w swojej istocie jest różnorodna: posługuje się słowem oraz włącza ciało do terapii, posiada formę indywidualną i grupową, może być analityczna i dyrektywna. Meyer podkreśla szczególnie i wielokrotnie, że: *pour penser complexe, il faut pratiquer pluriel et rencontrer... unique* (aby myśleć uwzględniając różne punkty widzenia na dany fenomen, należy praktykować w sposób różnorodny, aby poznać... unikalną osobę).

Trzecia część książki, zatytułowana: *Les Somato-Psychothérapies spécialisées* (Specjalistyczne psychoterapie somatoanalityczne) zawiera rozdziały dotyczące muzykopsychoterapii, artopsychoterapii, somatopsychoterapii, somatoterapii ze zwierzętami oraz medycyny *holanthropique* (ujmującej istotę ludzką w sposób holistyczny).

Dwa aneksy dotyczą kolejno: informacji na temat organizacji nowego zawodu *psy*, jego historii, opisu działalności *L'Association Internationale de Somatothérapie* (Międzynarodowego Stowarzyszenia Somatoterapii) oraz funkcjonowania *L'Ecole Européenne de Psychothérapie Socio-et Somato-Analytique* (Europejskiej Szkoły Psychoterapii Socjo- i Somatoanalitycznej). Pracę kończy lista tablic, schematów, modeli oraz obszerna bibliografia.

Ponieważ praca Meyera jest w swojej istocie twórcza — zawiera nowe pojęcia. Za najbardziej cenne z tych, które funkcjonują już w poprzednich jego pracach, takich jak: *A chaque jour souffit son bonheur* (1994) uważam: *discorps, moment primaire, l'attitude du baron, présence juste* (mowa ciała, moment pierwotny, pozycja barona, właściwa obecność). W omawianej pracy nowym pojęciem wprowadzonym przez Meyera jest *paradigme holanthropique* od *holos* — cały, *anthropos* — istota ludzka (*l'humain*). Paradygmat ten miałby dotyczyć ujmowania holistycznego istoty ludzkiej.

Wydaje się, że być może z powodu szczególnego czasu wydania książki, jakim był rok 1999, który autor spostrzegał jako szczególny: kończący oraz rozpoczynający — dzieło to jest wyjątkowo dopracowane przez autora tak pod względem doboru treści, jak i doskonałości formy. Brak w nim zbędnych dygresji, natomiast w nadmiarze zawiera treści oryginalne, nowe i generatywne, które inspirują do rozwijania zaproponowanych przez Meyera propozycji teoretycznych oraz praktycznych ich zastosowań w *psy*.

Beata Gutowska-Tęcza

Stanisław Leon Popek, *Człowiek jako jednostka twórcza*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2001

Książka *Człowiek jako jednostka twórcza* Stanisława Popka to dzieło udowadniające, że twórczość i człowiek są ze sobą nierozzerwalnie związane. „Wszystko, co nie jest tworem natury (przyrody), jest dziełem człowieka jako zbiorowości gatunkowej, a także ponadprzeciętnych (wybitnych) jednostek z osobna”. Praca ta jest zatem próbą odszukania oraz interpretacji najważniejszych problemów, które wiążą się z psychologią twórczości.

Autor porusza problem pojęcia twórczości jako zjawiska, aktywności ludzkiej oraz jej osobowościowych uwarunkowań. Takie wieloaspektowe spojrzenie oraz wnikliwa i wszechstronna analiza

tego problemu jest ogromną zaletą pracy z tego względu, że autor jest psychologiem, który zajmuje się również twórczością artystyczną, jest malarzem, poetą, eseistą — z dużym dorobkiem we wszystkich tych dziedzinach. Dlatego też książka przesycona jest własnymi odczuciami i przemyśleniami autora. Popek podkreśla, że tworzenie wiąże się z ogromnym poświęceniem i walką. Czasami jest ciągłym poszukiwaniem, które nie zawsze kończy się powodzeniem. Autor pisze: „Człowiek nie godzi się na stagnację i trwanie w tajemnicy, ale poszukuje i mimo że niekiedy błądzi, nadal poszukuje i zbliża się do prawdy w tym nieskończonym procesie przyswajania i przemienności”.

Na wstępie książki autor przytacza fragment wiersza własnego autorstwa, aby uświadomić czytelnikowi, że rozwój następuje poprzez błądzenie:

„Szkatuła Pandory rozdaje plagi
i każdy wzlot człowieka ponad gniazdo orla
niesie przekleństwo Pyrrusa.
A mimo to człowiek–Syzyf
toczy odwieczny głaz ku szczytom,
toczy pragnienie dorównania bogom”

S. Popek, *Poskramianie*, [w:] *Ku brzegom Styksu*

Ta bogata książka składa się z siedmiu rozdziałów. W pierwszym z nich autor rozpoczyna rozważania na temat twórczości od wyjaśnienia natury tego zjawiska oraz przedstawienia możliwych płaszczyzn jego rozpatrywania. Dokonuje rozróżnienia pomiędzy określeniami: *twórca*, *twórczość*, *tworzyć*. Przedstawia rozumienie mechanizmów procesu twórczego przez starożytnych myślicieli: Platona, Plotyna, oraz współczesnych filozofów i psychologów, w tym prezentuje własny pogląd na temat twórczości. „Twórczość jest więc powoływaniem do istnienia wartości autonomicznych, żyjących poza momentem powstania własnym życiem, niezależnym od twórcy. Może być również autokreacją, stwarzaniem swojej istoty składającej się na niepowtarzalną osobowość człowieka”. Autor podkreśla, że twórczość jest najwyższą formą ludzkiej działalności. Zatem obejmuje ona postawy życiowe, ludzkie charaktery, twórczą krytykę, jak również twórcze procesy, które mogą powodować ogromne zmiany w świadomości społecznej: w sztuce, nauce, kulturze, technice oraz w codziennym ludzkim życiu. Autor stwierdza, że pojęcie twórczości nie posiada jednolitej definicji, gdyż może być rozpatrywane w obrębie różnych kategorii. W każdej z tych kategorii pojęcie twórczości jest określone inaczej. W rozdziale tym autor dokonuje rozróżnienia pomiędzy twórczością obiektywną, a zatem taką, która polega na odkrywaniu oraz tworzeniu rzeczy nowych i niepowtarzalnych, oraz twórczością subiektywną (wtórną), polegającą na odkrywaniu prawd, rzeczy już istniejących, o których jednostka nie wie i wyłącznie dla niej mają one charakter oryginalny i nowatorski. Popek przedstawia podstawowe kryteria twórczości, jak również wyodrębnia trzy rodzaje postaw jednostki kontaktującej się z obiektem twórczości: wolicjonalną, poznawczą i emocjonalną. Proces wartościowania nie jest czymś stałym, ponieważ zależy nie tylko od dzieła, ale również od odbiorcy i czasu wpływającego na zmianę wartości, a są to elementy zmienne. Autor podkreśla, że tworzenie odbywa się również przez negację. W ten sposób bowiem przełamuje się sztywne stereotypy w umysłach ludzi, które nie pozwalają na fascynowanie się czymś nowym i oryginalnym.

Następny rozdział został poświęcony analizie osobowości ludzi twórczych. Obserwacja zachowania się człowieka w rozmaitych sytuacjach przez myślicieli starożytnych udowodniła, że ludzie różnią się w zakresie możliwości w poszczególnych dziedzinach życia. Popek stwierdza jednak, że „dla osobowości twórczej, bez względu na rodzaj aktywności, istnieje przestrzeń osobowościowych wyznaczników, nieulegających modyfikacji, lub stanowiących układ dominujących właściwości twórczych o charakterze poznawczym, emocjonalnym bądź charakterologicznym”. Wychodząc od takiego stwierdzenia, autor prezentuje różne teorie twórczości na przestrzeni dziejów. W sposób

bardzo wnikliwy i jednocześnie syntetyczny przedstawia teorię psychopatologiczną (C. Lambroso, E. Kretschmera, K. Dąbrowskiego), teorie twórczości w świetle psychologii głębi (Z. Freuda, C. G. Junga, L. S. Kubiego) oraz poglądy humanistów na ten temat (C. R. Rogersa, A. Masłowa, E. Fromma). Dalszą część tego rozdziału poświęca badaniom empirycznym nad osobowością ludzi twórczych. W związku z tym stawia sobie pytanie: czy o twórczości ludzkiej decyduje jedna, czy wiele złożonych właściwości? Do opisu tych właściwości służą pewne modele hipotetyczne, które określają również metodologiczne podstawy weryfikacji empirycznej przyjętych założeń. Autor konkretyzuje, dookreśla i nazywa modele jednostek twórczych. Prezentuje także metody badania osobowości twórczej (biograficzną, obserwację zachowania, analizę wytworów, inwentarze cech, kwestionariusze osobowości, metody eksperymentalne, testy psychologiczne). Następnie słusznie stwierdza, że tylko metody projekcyjne i analiza wytworów pozwalają dotrzeć do treści tych najbardziej ukrytych, nieświadomych, ale zarazem niezbędnych do trafnego budowania osobowości twórczej.

Autor zaprezentował w tym rozdziale syntezę wiedzy o osobowości twórczej jednostki, która opiera się na badaniach empirycznych. Popek przyjmuje tu założenie, że w aktywności twórczej bierze udział cała struktura osobowości, a nie jej pojedyncze właściwości psychiczne. Na szczególną uwagę zasługuje sporządzony przez niego indeks cech i właściwości osobowych, które warunkują uzdolnienia potencjalne i aktywność twórczą człowieka z podziałem na funkcje poznawcze, emocjonalne, wolitywno-motywacyjne oraz na uzdolnienia społecznego funkcjonowania twórców. Podział taki jest trafny ze względu na to, że porządkuje w sposób systemowy właściwości, które dotychczas były rozproszone i niespójne. Słuszna jest również uwaga autora, iż każda jednostka twórcza nie musi charakteryzować się takimi samymi cechami i właściwościami.

Następnie Popek przechodzi do uwarunkowań osobowościowych i społecznych procesu twórczego. Akt twórczy, którego produktem końcowym jest wytwór, to poza osobowością podstawowa kategoria rozpatrywania działalności twórczej człowieka. Autor przedstawia tu różne czynniki sprawcze procesu twórczego, podsumowuje również dotychczasowe rozważania nad tym zagadnieniem prowadzone przez M. Gołaszewską, W. Stróżewskiego, S. J. Parnesa, po czym prezentuje własną definicję procesu twórczego. „Proces twórczy to szereg ukierunkowanych czynności psychicznych i fizycznych, mniej lub bardziej uświadomionych przez podmiot tworzący, w wyniku czego następuje ekspresja własnej osobowości poprzez dokonywanie zabiegów przekształcania rzeczywistości zewnętrznej i własnego ja”. Autor porusza tu bardzo ważny problem dotyczący udziału świadomości i zachowania celowego w procesie twórczym. Człowiek chce, aby wszystkie jego działania, szczególnie w tych ważnych i wyjątkowych sytuacjach życiowych, były racjonalne, ale czy tak jest w rzeczywistości? Popek słusznie stwierdza: „Wiele działań ludzkich (w tym także twórczych), w wielu fazach procesu »stawania się«, nie przebiega z pełną świadomością czynności psychofizycznych, a w wielu przypadkach efektywne czynności zachodzą w sytuacji motywacji nieświadomej. Gdyby więc poszukiwać celowości dążenia, to ma ono postać słabo określoną i wiąże się nie tyle z formą i strukturą czynności, ile raczej z mglistym kierunkiem działań finalnych”.

Rozważając dalej zjawisko procesu twórczego, autor przedstawia rozumienie fenomenu twórczości na przestrzeni dziejów przez filozofów: Arystotelesa, Platona, Goethego, Nitzsche, Schopenhauera. W świetle poglądów tych myślicieli proces twórczy jawił się jako działanie spontaniczne, dynamiczne, pozaintelektualne oraz zróżnicowane, tak jak zróżnicowana jest osobowość twórcza. Następnie przechodzi do problematyki psychologicznej, gdzie proces twórczy wyjaśniany jest na podstawie teorii asocjacyjnej, poznawczej, psychologów postaci, behawiorystów. Dłużej autor zatrzymuje się przy poglądach J. Koźmieleckiego, C. Nosala, E. Nęcki na temat procesu twórczego. Na koniec natomiast przedstawia własne stanowisko na ten temat. Bogate doświadczenia autora w zakresie twórczości malarskiej, literackiej oraz kontakt z wieloma wybitnymi postaciami ze świata nauki i sztuki pozwoliło przyjąć postawę otwartą oraz przekonanie o tym, że w procesie twórczym

ujawniają się specyficzne różnice indywidualne, obustronne oddziaływania twórcy i środowiska oraz fazowy jego przebieg. Świat nas otaczający jest podstawą inspiracji twórczej. Powstawanie nowych idei i wizji artystycznych jest powiązane z funkcjami poznawczymi takimi jak: pamięć, myślenie, spostrzeżenia, wyobrażenia, intuicja, emocje, uczucia oraz motywacja. Przewaga jednego z nich w przebiegu procesu tworzenia ujawnia różnice w postawach twórczych. W zaprezentowanym przez siebie modelu procesu twórczego Poppek przyjął zasadę przetwarzania czy wytwarzania informacji, a następnie jej ewaluację lub działań zbędnych.

Bardzo trafne okazało się ponadto przyjęcie przez autora zasady wielostronnego powiązania funkcji poznawczych, emocjonalnych i motywacyjnych, co jest zgodne z poglądami M. I. Steina oraz umożliwia badanie twórczości profesjonalnej w warunkach naturalnych. W dalszej części niniejszego rozdziału Poppek prezentuje wyniki badań Kwestionariuszem Analizy Procesu Twórczego i Skalą Typologiczną własnego autorstwa. Badania tego typu są wyjątkowo cenne, gdyż taki sposób rozumienia związku osobowości z charakterem procesu twórczego cieszy się coraz większym uznaniem. Jest to zupełnie nowa propozycja dotycząca uwarunkowań i przebiegu procesu twórczego. Poppek udowodnił, że pomimo iż proces twórczy wykazuje duże zróżnicowanie, można ustalić tu pewne prawidłowości, stwarzając tym samym perspektywę nowych rozwiązań z tego zakresu.

Kolejny rozdział traktujący o zdolnościach i uzdolnieniach jako niezbędnych warunkach twórczości uważam za najbardziej cenny ze względu na zupełnie nowe i ciekawe ujęcie tej problematyki przez autora. Poppek przedstawia własne stanowisko, które opiera na triadzie: zdolności intelektualnych, uzdolnień specjalnych i uzdolnień twórczych, które wchodzi z sobą w interakcje o różnym charakterze. Autor przyjmuje, że wszystkie zmienne istotne dla zdolności są cechami ciągłymi, uzyskują różne wartości na *continuum* cechy. Są zatem stopniowalne, a nie — jak przyjmują liczni badacze — tylko wymiarem myślenia dywergencyjnego. Autor zakłada też znaczne zróżnicowanie indywidualne współdziałania trzech warstw ujmowanych przestrzennie, co wpływa na bardzo bogatą specjalizację typologiczną uzdolnień, a także ich jakościowy pomiar. Ujęcie to jest odmienne od tradycyjnie spotykanych, gdzie inteligencja jest dominującym czynnikiem szczytowym. Według Popka „model zdolności powinien uwzględniać interakcje genotypu i środowiska, a w obrębie tych czynników: po jednej stronie różne sfery osobowości warunkującej zdolności intelektualne, uzdolnienia twórcze, uzdolnienia specjalne, motywację sytuującą się w sprzężeniu genotypu i oddziaływań środowiskowych oraz emocje, a po drugiej stronie owej interakcji czysto zewnętrzne wpływy środowiskowe, wywierające istotny wpływ na ujawnianie się (wykrywanie), aktywizowanie i rozwój zdolności”. Autor zamieścił ponadto model obrazujący mechanizm rozwoju — regresji zdolności potencjalnych w sytuacji interakcji z emocjami i motywacją. Pozwoliło to na przejście do zdolności, które ujawniają się nie tylko w pomiarze psychologicznym, ale również w konkretnym działaniu.

Przedstawiony tu materiał jest systemowym ujęciem zdolności na podstawie istniejącej wiedzy na ten temat. Warto zaznaczyć, że człowiek jest tutaj jednostką podmiotową, dynamiczną, nieprzeciętną, twórczą, która działa zarówno w sposób zamierzony i celowy, jak i nieświadomy.

W dalszej części tego rozdziału autor prezentuje najważniejsze nurty traktujące o istocie, genezie i strukturze uzdolnień specjalnych, które pojawiły się w drugiej połowie XX wieku. Dokonuje również analizy ogólnej struktury uzdolnień specjalnych w świetle poglądów wybranych badaczy problemu: Th. Munro, M. Gołaszewskiej, W. A. Kurtieckiego, J. Kozielskiego. Na szczególną uwagę zasługuje fakt zbieżności poglądów Popka i Kozielskiego. Psychotransgresjonizm jest koncepcją, która uwzględnia interakcje świata materialnego, społecznego i poznawczego w odniesieniu do osobowości jednostki. Osobowość według Kozielskiego „jest siecią organizacją względnie trwałych i równoważnych ekwiwalentnych składników psychicznych, zwanych psychonami. Wpływa ona w decydujący sposób na kierunek życia i wzory zachowania, na jego unikatowość, spójność i stałość w różnych sytuacjach i w różnym czasie”. Wymienione przez niego psychony (poznaw-

czy, instrumentalny, motywacyjny, emocjonalny, osobisty) występują na zasadzie równoważności. Odpowiadają takim samym prawidłowościom i zasadom, które Popek przedstawił w interakcyjnym i systemowym ujęciu jednostki twórczej. Swoistym *novum* jest tutaj rozszerzenie struktury uzdolnień specjalnych w świetle psychologii poznawczej i psychotransgresjonizmu. Popek uporządkował poszczególnym operacjom umysłowym, predyspozycjom oraz psychonom określone właściwości. Jest to bardzo cenne i wartościowe dla psychologii rozwojowej i diagnostyki psychologicznej.

Następnie autor przechodzi do problemu społecznych uwarunkowań twórczości. Rozpoczyna od przytoczenia anegdoty na temat pewnego artysty, który twierdzi, iż swoje wybitne osiągnięcia twórcze zawdzięcza jedynie sobie. Popek zastanawia się, czy gdyby pozbawić owego twórcę wpływu środowiska rodzinnego, szkolnego i rówieśniczego, kontaktów społecznych, to z łatwością rozprawiłby o sztuce zarówno własnej, jak i innych twórców? Wychodząc od tego pytania, autor podkreśla, że „człowiek jest tworem wpływów środowiska, doświadczenia indywidualnego, uczenia się, ale na bazie właściwości dziedzicznych. Dzięki temu zarówno wpływy genetyczne, jak i środowiskowe stanowią źródło bogatych różnic indywidualnych, gdyż proporcje tych czynników są u każdego człowieka zupełnie odmienne”. Ponadto nie należy zapominać o tym, że kultura jest jednym z podstawowych czynników kształtujących osobowość jednostki, a w tym również zdolności. Człowiek natomiast jest twórcą kultury oraz rezultatem jej rozwoju. Potrzeby, wartości, zainteresowania, możliwości w odbiorze świata decydują o tym, czy człowiek przystosowuje się do środowiska, jego norm i zasad, czy przyjmuje postawę bardziej niezależną i kreatywną.

Dążenie człowieka do adaptacji i równowagi ma swe źródło w osobowości jednostki, na którą wpływa społeczeństwo poprzez zwyczaje, tradycje oraz wartości. Człowiek znajdujący się pod presją owych zakazów i nakazów przyjmuje postawę konformizmu społecznego. Są również jednostki pragnące zmiany, łamiące istniejące układy. Dla nich stagnacja jest przyczyną frustracji, braku poczucia realizacji siebie. To jednostki kreatywne, twórcze, podejmujące nowe wyzwania. Popek z przykrością stwierdza, że każdy system totalitarny hamuje naturalny rozwój, dążenie do realizacji upragnionych celów. W takich układach jednostki twórcze tracą wolność, są zmuszane do całkowitej rezygnacji albo do walki, która częściej jest ukryta i ujawnia się w wypowiedziach przyjmujących postać symboliczną, niż jest rozgrywana wprost. Autor twierdzi, że twórczość rodzi się z różnorodności i uzupełniania się kultur. „Pogranicza kultur na całym świecie są zróżnicowane i oryginalne, ale też ideologicznie ostre, nieprzejdane i ekspresyjne w wyrażaniu postaw”. Proces tworzenia kultury przez człowieka jest ciągły mimo różnorodnego stopnia aktywności poszczególnych jednostek twórczych. Zatem człowiek jest twórcą kultury oraz rezultatem jej rozwoju.

Bardzo interesujący i ciekawy jest poruszony przez autora problem ustosunkowania się ludzi do twórczości oraz jednostek twórczych. Człowiek bowiem może podziwiać wytwory, chwalić je lub potępiać, a nawet zwalczać. Popek opisuje tu mechanizmy ustosunkowania się ludzi wobec rzeczywistości. Wspominając z kolei o losach samych twórców, uświadamia czytelnikowi, że ich życie to ogromne poświęcenie i walka. To nie tylko wzloty, chwile radości i poczucia satysfakcji, ale momenty zwątpienia, braku zrozumienia, dezaprobaty, a nawet potępienia. Im bowiem bardziej oryginalne i nowatorskie są dzieła, tym trudniej jest ich autorowi zdobyć sławę i uznanie.

S. Popek pisze również o stymulatorach i hamulcach twórczości. Bardzo cenne są wskazówki autora na temat stymulowania twórczości dziecka zarówno w szkole, jak i w domu. Autor koncentruje się na przeszkodach i barierach w procesie twórczym. Rodzą się one w określonym środowisku społecznym. A zatem rodzice, nauczyciele i rówieśnicy, a także nieprawidłowy system edukacyjny mogą wpływać hamująco na rozwój twórczości. Informacje tu zawarte są wartościowe szczególnie dla pedagogów i rodziców, którzy z braku wiedzy popełniają błędy wychowawcze.

Rozdział szósty autor poświęca pytaniom związanym z wewnętrznymi siłami sprawczymi zachowań twórczych oraz stawia szereg pytań praktycznych związanych ze sposobem organizacji

pracy uczniów zdolnych, strukturą osobowości twórczej. Zasygnalizowanie tak wielu problemów pozostawionych bez odpowiedzi skłania czytelnika do refleksji i poszukiwania możliwych rozwiązań. Dla pedagogów, psychologów mogą to być propozycje prac naukowych, które z pewnością zostaną podjęte po przeczytaniu niniejszej lektury.

Książkę zamyka niezwykle interesujący i oryginalny materiał źródłowy, który jest charakterystyką osobowości między innymi takich twórców jak: Kazimierz Tymienicki, Antoni Rząsa, Mieczysław Jastrun. Jest on doskonałym dopełnieniem tekstu. Przybliża czytelnikowi swoistą i złożoną strukturę osobowości jednostek twórczych, jest ponadto dowodem na istnienie różnic indywidualnych w procesie twórczym.

Książka Stanisława Popka jest wyjątkowa pod wieloma względami. Autor w sposób syntetyczny przedstawia najistotniejsze problemy psychologii twórczości. Znajduje się tu zarówno najaktualniejszy dorobek empiryczny światowych badaczy procesu twórczego, jak i prace samego autora z tej dziedziny.

Niniejsza pozycja zawiera ponadto wiele nowych i oryginalnych poglądów autora na temat zdolności i uzdolnień specjalnych. Bardzo pomocne są tu liczne schematy i tabele, które mają duże znaczenie porządkujące. Podjęty problem społecznych uwarunkowań twórczości: stymulatorów i hamulców twórczości oraz wskazówki tu zawarte są wyjątkowo cenne dla psychologii rozwojowej oraz szeroko rozumianej edukacji.

Dużą zaletą książki są pytania problemowe postawione przez autora na bazie syntezy obecnie funkcjonującej wiedzy o jednostce twórczej, które inspirują do badania, rozwijania i poszerzania tej problematyki przez teoretyków i praktyków.

Zamieszczona przez autora wyczerpująca bibliografia dotycząca omawianej problematyki, łącznie z wykazem swoich prac, artykułów może się okazać niezmiernie pomocna dla osób chcących poszerzyć swoją wiedzę z tego zakresu. Autor w jasny i przystępny sposób oprowadza czytelnika po zagadnieniach i rozmaitych teoriach, podając przykłady z własnego, jakże bogatego w doświadczenia życia.

Książka niniejsza ze względu na swój interdyscyplinarny charakter jest skierowana do szerokiego grona czytelników. Będzie pomocna psychologom, pedagogom, ale również studentom i osobom zagłębiającym się dopiero w tajniki poruszanych tu zagadnień. *Człowiek jako jednostka twórcza* jest jedną z pierwszych systematycznych i kompletnych prac z zakresu psychologii twórczości.

Małgorzata Kuśpit

Sprawozdanie z X Europejskiego Sympozjum Somatoterapii oraz III Europejskiego Sympozjum Edukacji Psychosomatycznej

X Europejskie Sympozjum Somatoterapii oraz III Europejskie Sympozjum Edukacji Psychosomatycznej odbyły się w dniach 26–28 października 2000 roku w Krakowie z udziałem filozofów, psychologów, psychoterapeutów oraz lekarzy w Collegium Medicum UJ.

Na dziewięciu sesjach przedstawiono referaty dotyczące takich problemów jak: somatoterapia w teorii i praktyce, dylematy współczesnej medycyny, jakość życia człowieka, psychologiczne uwarunkowanie chorób somatycznych, tworzenie relacji interpersonalnej, niepokoje człowieka końca wieku w aspekcie bioetyki, psychologiczne uwarunkowania radzenia sobie ze stresem, podstawy medycyny komplementarnej i alternatywnej oraz promocja zdrowia w praktyce lekarza pierwszego kontaktu.

Zgodnie z tradycją wiodące zagadnienia obrad dotyczyły podejścia integralnego w medycynie, somatoterapii oraz udziału filozofii i psychologii w rozwoju i edukacji człowieka. Trzy dni października 2000 roku w Krakowie były świetną okazją do dyskusji i wymiany doświadczeń